

BEYPAZARI TAKILARINDAN TILSİMİN FOLKLOR AÇISINDAN İNCELENMESİ

GÜLER, Mediha
BÜYÜKYAZICI, Meral
TÜRKİYE/TУРЦИЯ

ÖZET

Tılsım; boyun takısı olarak kullanılan üçgen, kare, dikdörtgen veya yuvarlak, yıldız şeklinde, dandanlı ve değişik şekilleri bulunan muhafazalardır. Tılsımın kelime anlamı; hastalıklardan, kötü nazardan korunmak, başarılı olmak, dilekte bulunmak gibi insanın bitmek bilmeyen istekleri için yapılan dualı, geometrik şekilli levhalardır.

İlk toplumlardan günümüzdeki modern insana kadar tüm toplumların vazgeçemediği ortak özelliklerden biride takı kullanımınıdır. Çoğunlukta kadınlar güzel görünmek duygusu ve inancı ile değerli bulduğu nesnelere belirli bir düzenleme yaparak takmıştır. Süslenmek içinde en ilkel şekildedir en gelişmiş tasarımlarda takılar yapılmıştır.

Türk takıları; gelenek, göreneklere, bölgelere, kullanılan teknik, malzemeye göre değişik şekil, mesaj ve örnekler vermektedir.

Beypazarı insanı gelenek ve göreneklerine bağlıdır. Kültürel değerlerini koruyarak düğünlerde giyilen kadın kıyafetlerini orijinal özelliğini bozmadan bugüne kadar ulaştırmıştır. Geleneksel kıyafetleri tamamlayıcılarından olan tılsım Beypazarı'nda oldukça önemli bir yere sahip ve vazgeçilemez takılar arasındadır. Beypazarı tılsımı geleneklerine uygun bir şekilde kullanılmaya devam edilmektedir. Kızlarına ve gelinlerine çeyiz olarak tılsım yaptırmakta veya kendilerine ait olanı gençlere vermektedirler.

Beypazarı tılsımları eskiden tamamen altın, günümüzde artık gümüş telden yuvarlak, kare, yıldız vb. biçiminde bazılarının üzerinde irili ufaklı incilerle süslü 5-6 cm çapında takılardır. Modelleri Beypazarı'nda, diğer takı çeşitlerinde olduğu gibi bölge içi ve dışından gelen taleplerle belirlenmektedir. Modellerin ve motiflerin belirlenmesinde, teknik de etkili olmaktadır.

Bu çalışma da Beypazarı yöresinde kullanılan tılsım konusunda yapılan araştırma bulgularına dayalı değerlendirmeler örneklerle sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Takı, tılsım, Beypazarı.

ABSTRACT

Examination of Talisman which is a Piece of Jewellery in Beypazarı in Terms of Folklore

Talisman is a protection material used as necklace having triangle, square, rectangle, circular, dandanlı and different shapes. The meaning of talisman is that it is a sign having geometrical shape with prayer for limitless wishes of people such as being protected from diseases and bed evil's eyes, being successful and expressing a wish.

One of the common characteristics of the society which is indispensable for all societies from the early communities to today's is the usage of necklace. The women set on objects which they found valuable in a given order with the sense and belief of being beautiful. They made such pieces of jewellery with the most primary and advanced designs in order to deck themselves out.

Turkish jewellerys show different shapes, messages and samples in compliance with traditions, customs, regions, techniques used and their materials.

The people of Beypazarı are in spirit with their traditions and customs. Women clothes dressed at the wedding ceremonies have remained until today without any deformation in their originality. Talisman which is a supplementary material of the traditional clothes has a rather important role and it is among the jewellerys of which people cannot abandon. The talisman of Beypazarı is maintained to be used in compliance with its traditions. Beypazarı women make the talisman as dower or give theirs to the young.

The talisman of Beypazarı was made completely gold in the past, but today the talisman is a jewellery having 5-6 cm of diameter and having circular, square, star shapes made by silver strands and on some of them there are big and little pearls. Their models have been determined in compliance with the internal and external demands of the region as it is for the other jewellery kinds. Their technique is also an effective factor in order to determine the model and motif.

In this study, the assessments with the samples depended on the findings

of the research made on the talisman used in Beypazarı region will be submitted

Key Words: Jewellery, talisman, Beypazarı.

Giriş

Tılsım; boyun takısı olarak kullanılan üçgen, kare, dikdörtgen veya yuvarlak, yıldız şeklinde, dandanlı ve değişik şekilleri bulunan muhafazalardır (Kuşoğlu, 1994: 44). Tılsımın kelime anlamı; hastalıklardan, kötü nazardan korunmak, başarılı olmak, dilekte bulunmak gibi insanın bitmek bilmeyen istekleri için yapılan dualı, geometrik şekilli levhalardır (Önder, 1998: 251).

Takılar geçmişte; din, tılsım, büyü, uğur gibi kavramların etkisiyle kullanılmaya başlamış daha sonraları da takılar, zenginlik ifadesi, hediye ve nihayet güzel görünmek gibi anlamlar ve işlevler kazanmışlardır.

Tılsım, insanları koruduğuna veya uğur getirdiğine inanılan doğa veya insan eseri olan nesnelere tamamını içine alır. Tılsımları insanlar kendi üzerlerinde taşıyabilecekleri gibi, tesirli olmasını istedikleri yerlerde de saklayabilirler. İnsan yapısı tılsımlar, daha çok hayvan veya eşyaların küçük modelleriyle, üzerinde dinî yazılar bulunan madalyonlar ve yazılı kâğıtlardan oluşur. Bazı metal ve muskaların tılsım için kullanıldığı da oldukça yaygın uygulamadır.

İnsanlar için dış görünüşleri oldukça önemlidir ve her insan güzel görünmek ister, bu nedenle kendisinin beğendiği, kendisine yakıştığını düşündüğü nesnelere üzerinde taşımıştır. Bu nedenle insan giyimi, takıları ile yaşamın ve kültürel kimliğin bir parçasıdır.

Çok uzun bir geçmişe sahip olan Türkler de özellikle de doğum ve evlilik gibi mutlu günlerinde gelenekselleşen büyük medeniyetler oluşturmuşlardır (Kuşoğlu, 1998: 13). Medeniyet, kültürel değerler, inançlar ve uğraşılar bakımından oluşan farklılıklar toplumların kendine özgü tarz oluşturmasına neden olmuştur.

Ankara iline bağlı Beypazarı'nda "tılsım" takının kendisine verilen isimdir. Takının muhafaza özelliği yoktur, ama özel günlerde giyilen kıyafetlerle birlikte takılarak kullanılan tılsımın, kişiyi nazar, iftira ve kötülüklerden koruduğuna inanılmaktadır.

Beypazarı'nda kadın kıyafetleri özgün özellikleri ile günümüze kadar ulaşmıştır. Birçok yerde olduğu gibi Beypazarı'nda da kadın kıyafetleri giyilen yerlere göre ev, sokak, düğün, gezmelik (yabanlık), iş vb. gibi çe-

şitlilik göstermektedir. Bu kıyafetlerin içerisinde düğün kıyafetinin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Gelenek ve göreneklerine bağlı olan Beypazarı insanı kültürel değerlerini koruyarak düğünlerde giyilen kadın kıyafetlerini orijinal özelliğini bozmadan bugüne kadar ulaştırmıştır. Giysiyi oluşturan tüm parça ve aksesuarlar tam bir uyum içerisinde (Fotoğraf 1). Bu kıyafetleri tamamlayan sıra altınlar, beşibiryerde, inci, tılsım, küpe, kolye, bilezik ve iğneler önemli bir yere sahiptir. Özellikle düğün kıyafetlerinin ayrılmaz bir parçası olan tılsım geçmişten bugüne kadar altın ve gümüşten yapılarak kullanılan yörenin vazgeçilmez takılarından olmuştur.

Fotoğraf 1: Beypazarı Düğün Kıyafet Örneği **Fotoğraf 2:** Sağıdık Kıyafet

Aile kurumunun oluşturulmasında gerekli olan geleneksel süreçte Beypazarı'nda kız istemede, erkek tarafından istenen takılar arasında tılsım da bulunmaktadır. Tılsım gelin adayına nişanda takıldığı gibi eğer evlenme süreci Kurban Bayramını da içerisine alıyorsa; Beypazarı gelenekleri arasında yer alan “kurban gönderme” geleneği ailenin ekonomik durumuna göre, erkek tarafından özenilerek süslenen kurbanlık hayvanın (koçlar, vb.) alınca beşibirlik, bilezik veya tılsım olarak kız tarafına gönderilir.

Gelin olacak kıza kayınvalidesi tarafından düğün öncesi takılan “Tılsım” yörede gelin adayına evliliğin önündeki engelleri ve uğursuzlukları kaldırması, büyü ve sihirleri bozması inancı ile takılır. Düğün günü takıldığında; etrafa karşı geline takılan takıların göstergesini ifade etmektedir.

Yörede düğün günü geleneksel kıyafetleri olan kuyruklu bindallı sağıdık (görümce veya yenge) ve yakın çevredeki evli hanımlar tarafından giyil-

mektedir (Fotoğraf.2.). Sağdııcı diğerlerinden ayıran özellik; yörede baş takımı olarak isimlendirilen üzeri altın liralarla ve incilerle süslenmiş fes, boynunda yine yöreye özgü dizilişleri ile kelep inci grubu takılardan sonra, önlük şeklinde kumaş üzerine dikilerek tutturulan altın dizileri (beşibirlik, altın lira, vb.) ve tılsımlardan oluşur. Bu altınlar göbek hizasına kadar uzanır (**Fotoğraf. 2.**). Bu kıyafet düğünden sonraki gün gelin tarafından giyilir ve aynı takılar takılır (Erkan, 1996: 22).

Tılsımın Özellikleri

Beypazarı'nda altın işlemeciliği oldukça eskilere dayanmaktadır. Bu sanat usta – çırak usulü ile bugüne ulaşan el sanatları içerisinde yer alır.

Beypazarı'nda bulunan kuyumculardan alınan bilgilerde; 1900'lü yıllardan bugüne kadar tılsım takı olarak kullanıldığı ifade edilmektedir. Önceleri teneke tılsım olarak adlandırılan astar (metal) plakalar üzerine yapılmış tılsımlar kullanılmıştır (**Fotoğraf 3**). Astarlı tılsımların yanında yıldız tılsımlar kullanılmıştır (Eras ve Sarımen, Beypazarı Kuyumcuları). Daha sonra yörenin önemli el sanatlarından olan telkari işlemeciliğinden yapılmış tılsımlar kullanılmaya başlanmıştır (**Fotoğraf 4-5**).

Beypazarı'ndaki takı sembolü olan tılsımların; eskiden kalan örneklerinde, ortasında cumhuriyet altını, cumhuriyet ezmesi, altın lira, tura ve altın astar (plakalar) üzerine bir tarafı kalem işi tekniği ile yazılmış yazılar

Fotoğraf 3: Yuvarlak ve Armudi Şekilli Plaka Tılsımlar (Kuşoğlu, 1998; 26-28)

(Dualar, Nazar Ayetleri, Ashab-ı Kehf, Mühr-i Süleyman, Ay yıldız, vb.), diğer tarafı yine aynı teknikle bitkisel süslemelerle oluşturulmuş girme adı verilen bölümün etrafına telkari yapılarak tamamlanmıştır (**Fotoğraf 4-5**). Yeni yapılan örneklerin büyük bir çoğunluğu telkari tekniği kullanılarak yapılmaktadırlar (**Fotoğraf 6-7**).

Fotoğraf 4: Kalpli Tılsım (Ön ve Arka Görünüş)

Fotoğraf 5: Yuvarlak Tılsım (Ön ve Arka Görünüş)

Üç nesil öncesine ait olan bu iki tılsımda (**Fotoğraf 4-5**) ön yüz olarak kullanılan tarafta ortada kalem işinden bitkisel süslemeler yapılmıştır. Arka yüzeyinde ise yine kalem işi tekniği ile Ashab-ı Kehf (Yedi Uyuyanlar) isimleri yazılmıştır. Yazılan yazı, tılsımın şekline uygun düzenlenmiştir. Yuvarlak tılsımda yazının ortasında ay yıldız bulunmaktadır (**Fotoğraf 5**). Ay yıldız; dinsel, ulusal ve kültürel kimliğin bir ifadesi olarak kullanılmaktadır (Türe, 2004: 55).

Tılsımlarda bulunan, Ashab-ı Kehf' in isimlerini öğrenmek (Yemliha, Mekselina, Mislina, Mernuş, Tebernuş, Şazenuş, Kefeştatayyuş ve köpeklerinin ismi Kıtmir) ve yazmakla insanın kötülüklerden kurtulacağına, kaza ve belalardan korunacağına, dileklerin kabul ve tüm korkulardan emin olacağına inanılmaktadır (Eyicil, 2005: 274). Beypazarı tılsımlarında da bu isimlerin kullanılması, tılsımın kelime anlamı ve kullanım amacı ile uyum sağlamaktadır.

Eski tılsım örneklerinde telkari tekniği zayıftır (**Fotoğraf 4-5**). Günümüzde yapılanlarda telkari ile yapılan dolgular daha yoğun kullanılmıştır.

Telkari tekniği ortasının şekline uygun kenar olarak yapılmış ve telkari süsleme üzerinde gerçek inciler, güverseler, değerli ve yarı değerli taşlar kullanılmıştır.

Fotoğraf 6: Yuvarlak ve Tılsımlar (Ön ve Arka Görünüş)

Fotoğraf 7: Yuvarlak ve Tılsımlar (Ön ve Arka Görünüş)

Tılsımlarda tuğrular da kullanılmıştır (**Fotoğraf 8**). Osmanlı padişahlarının imza yerine kullandıkları şekiller sadece ferman, berat, vb. resmi evraklar üzerinde değil, aynı zamanda devletin yaptırdığı her çeşit eserde ahşap, taş ve madenlere tuğra yapılmıştır (Kuşoğlu, 1994: 94).

Tamamı telkari ile yapılmış tılsımlar da göbek ve kenar kısımlarından oluşmaktadır. Göbek kısmı daha kalın teller ve incilerle çerçevelemiş ve kabartılmıştır. Bu şekilde ilgi merkezi oluşturulmuş ve nazar boncuğunun görevini üstlenmiştir (**Fotoğraf 9-10**). Kenarları da telkari tekniğinden yuvarlak, beş (eski örneklerde) veya altı (yeni yapılan örneklerde) dilimli yani dendanlıdır (**Fotoğraf 9-10-11**).

Kalpli, armut biçimli tılsımlarda da merkeze yapılan göbeğin şekline uy-

Fotoğraf 8: Tılsım (Tuğralı Örnek Ön ve Arka Görünüş)

Fotoğraf 9: Göbekli Tılsım (Kenarları Beş Dilimli Ön ve Arka Görünüş)

Fotoğraf 10: Gül Tılsım (Ön ve Arka Görünüş)

gun biçimde telkari tekniği ile kenarlar oluşturulmuştur (**Fotoğraf 12-13**).

Bu tılsımların hem göbek kısımlarında hem de kenarlarda süslemeler gerçek inciler, güverseler, değerli ve yarı değerli taşlar kullanılarak süsleme yapılmıştır. İnci tılsımın vazgeçilmez süsleyicilerindedir. Yörede tılsım için “incili tılsım” ifadesi de kullanılmaktadır.

Fotoğraf 11: Gül Tamsim (Kenarları Beş Dilimli Ön ve Arka Görünüş)

Eski yapım tamsımlarda; gelin olacak kızın isminin baş harfinin tamsımın göbeğine yerleştirildiği görülmektedir (**Fotoğraf 14.**). Bu durum tamsımların kişiye özel yapıldığını göstermektedir. Buda geline gösterilen ihtimamı ifade etmektedir. Günümüzdeki tamsımlarda bu özellik kullanılmamaktadır. Kayınvalide kendisinin tamsımını gelinine vermektedir. Ya da günümüz örneklerinden özel olarak yaptırılmaktadır.

Takılarda motiflerin belirlenmesinde teknik etkili olmaktadır. Telkari, yuvarlak ve oval şekillerin yapılmasının daha elverişli olduğu tekniktir.

Fotoğraf 12: Kalpli Tamsim (Ön ve Arka Görünüş)

Fotoğraf 13: Armut Tamsim (Ön ve Arka Görünüş)

Üzeri incilerle süslenmiş, şekli çiçeği andıran telkari tılsımlarda kullanılan motifler genellikle bitkiselidir. Bitkisel motiflerin yanı sıra geometrik, göz, ay yıldız gibi sembolik motiflerde kullanılmaktadır. Motifler doğanın Türk- İslam düşüncesi ile yorumlanmasından ortaya çıkan ve yapan kişinin ince, zarif ve güzel zevkini yansıtır.

Fotoğraf 13: Gelinin İsminin Baş Harfi Olan Tılsım Örneği

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de tam bir uyum içerisinde giyinen Beypazarı kadınları takıları konusunda da aynı titizliği gösterirler. Tılsımlarını takarken onunla uyum içerisinde olan incili bilezik, incili küpeler ve kelep inciler kullanırlar.

Yörede yapılan tılsımların çapları 4 ile 7 cm. arasındadır. Kullanılacak kişinin vücut özelliğine göre tılsımın büyüklüğü değişiklik göstermektedir. Tılsımların boyları ne çok kısa nede çok uzundur. Yörede tılsımlarda kullanılan zincir 55-65 cm. uzunluğundadır. Bu uzunluk tılsımın göğüs üzerinde kullanımını sağlar.

Tılsımlar yapılırken telkari tekniğinde tel inceliği dolgular da 0.25- 0.30 mikron, dış çatıda ise 0.50-0.75 mikron arasında değişiklik göstermektedir. Eski tılsımlar genellikle 22 ayar yapılırken, günümüzde 22 ayar olmakla birlikte 14 ayar da yapılmaktadır.

Kuyumcuların ifadelerine göre; geçmişte tılsım her aşamasını tek bir ustanın yaptığı takılardan idi. Usta telkariyi, kalem işini, taş kakmayı ve diğer tüm işlemleri kendisi yapardı. Günümüzde farklı işlemleri farklı ustalar yapmaktadır.

Beypazarı tılsımları eskiden tamamen altından yapılmıştır. Günümüzde

ise artık gümüşten de, altından yapılan tüm modeller yapılmaktadır (**Fotoğraf 15-16**). Tamamen el işçiliği olan altın-gümüş tılsımların yanında, döküm olarak üretilen tılsımlarda bulunmaktadır, ama el işçiliği ile yapılan altın-gümüş tılsımlarla boy ölçüşemeyecek durumdadır (**Fotoğraf 17**). El işçiliğinin zarif görüntüsü döküm olanlarda yoktur.

Fotoğraf 15: Gümüş İncili Gül Tılsım

Fotoğraf 16: Gümüş Tılsım

Fotoğraf 17: Döküm Tekniği ile Yapılmış Tılsım Örneği

Yörede kullanılan ve çeşitleri sunulan tılsımlar, Beypazarı'nda, diğer takı çeşitlerinde olduğu gibi taleplerle belirlenmektedir. Modellerin ve motiflerin belirlenmesinde telkari tekniği de etkili olmaktadır.

Sonuç

Tarihi ve kültürü binlerce yıla dayanan Beypazarı, hızla gelişen ilçeler arasındadır. Bu gelişmelerle birlikte geleneklerine bağlı geçmişi ile bilinen yöre geçmişle gelecek arasında köprü kurmaktadır.

Altın, değerli taşlar, inci, gümüş ve yarı değerli taşlar kullanılarak hazırlanan takılar, Beypazarı'nın kendi halkının süsü olmayı sürdürmektedir.

Takılar, geçmişten günümüze geçirdikleri değişimlerle toplumların yaşantılarına ışık tutmaktadır. Her toplum kendi takı geleneğini oluştururken,

farklı nesnelere benzer anlamlar yüklemiştir. Kökeninde çok şans, mutluluk, başarı kazandırdığına, kötülüklerden koruduğuna inanılan tılsımda bu takılar arasındadır.

Yöre insanı tarafından korunmuş ve hala kullanılan tılsımlar, gelecek nesillere aktarmak önem taşımaktadır. Yapılan incelemeler sırasında yörede bu konu ile ilgili yapılmış çalışmaların çok fazla olmadığı görülmüştür. Bu nedenle kültür yapımızı gösteren bu takı ve sanatı belgelemek önemlidir.

KAYNAKÇA

Arlı, M., (1989), Beypazarı'nda Telkari Üzerine Bir Araştırma, Ankara: A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları: 63.

Atasay, (2004), Yaşayan Anadolu Takıları 36-55.

Beypazarı Belediyesi, (2006), İşte Beypazarı. Beypazarı: 66-70.

Erkan, M., (1996), "Beypazarı Kadın Düğün Kıyafetleri", Beypazarı, 2, 22-25.

Eyicil, a., (2005), "Afşin Ashab-ı Kehf", Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul:269-287.

Kuşoğlu, M.Z., (1994), Dünkü Sanatımız Kültürümüz. İstanbul, Ötüken Neşriyat A.Ş.:44-48,93-98.

Kuşoğlu, M.Z., (1998), Tılsımdan Takıya. İstanbul: Pimapen Kültürevi:189.

Önder, M., (1998), Antika ve Eski Eserler Kılavuzu. Ankara:251

Türe, A., (2004), Takılar ve Süs Taşlarında Sembollerin Dili, İstanbul: Goldaş Kültür Yayınları.